

Geachte leden,

Van harte bieden we u het zesde nummer van *Nieuws van Zuid* aan. Door middel van de (driemaandelijke) nieuwsbrief houdt het bestuur van de Zuidelijke Afdeling u op de hoogte van recente initiatieven en actuele of aanstaande activiteiten.

In deze Nieuws van Zuid komen de **volgende onderwerpen** aan bod:

- Symposium over klimaatfictie op 22 januari
vindt vanwege corona helaas **geen doorgang**
- Terugblik lezingen 9 oktober
- Vooraankondiging lezingen 7 mei
- Vooraankondiging lezingen 15 oktober
- Vooraankondiging bezoek aan de tentoonstelling *De vergeten Prinsessen van Thorn* in het Limburgs Museum
- Derde Lou Spronck-lezing (Michiel de Vaan)
- Rubriek 'Hoe is 't met?' (Siem Bakker)
- Het Nederlands Steendrukmuseum te Valkenswaard, museum van ambacht en kunst
- Cyrille Offermans 75 jaar (toespraak Carel Peeters)
- Rubriek 'In de Kijker' (website Kila van der Starre)
- Rubriek 'De keuze van de dichter' (Wiel Kusters)

Symposium op 22 januari over klimaatfictie uitgesteld

In de vorige *Nieuws van Zuid* kondigden we een klein symposium rond het actuele thema klimaatfictie ('klifi') aan, dat in samenwerking met de Bibliotheek Roermond (Bibliorura) zou worden georganiseerd. De voorbereidingen waren afgerond, maar corona stak een *spike* in het wiel. We hopen het symposium eind maart, begin april te kunnen houden. We houden u op de hoogte.

Terugblik lezingen 9 oktober

Velen van ons hadden verlangend uitgezien naar de eerste reguliere bijeenkomst van de afdeling Zuid. Zaterdag 9 oktober was het eindelijk zover! De opkomst was heel behoorlijk, al hadden we te maken met enkele late ziekmeldingen en met veel bezorgde berichten van toch nog niet helemaal durven. Wie er was, was getuige van een gevarieerd programma. Jaap van Marle sprak over de taal van Nescio. Hij probeerde te reconstrueren waarom het werk van Nescio zo heel lang niet aanvaard werd. Van Marle liet zien met welke taalkundige en morele conventies Nescio brak. Vervolgens was het woord aan Bram Lambrecht. Hij sprak in een geordend en helder betoog over nieuwe rituelen van rouw in moderne Nederlandse poëzie. Dat wat Lambrecht van de poëzie van Hester Knibbe liet zien, maakte grote indruk. Veel aanwezigen noteerden de naam van Knibbe en de titels van haar bundels in hun notitieboekje.

Lezingen 7 mei 2022

Voor zaterdag 7 mei hebben we als sprekers uitgenodigd Rudi Wester, naar aanleiding van haar biografie over Jef Last, en Laurens Ham, die het zal hebben over protestliederen (*Op de vuist: Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland*). De bijeenkomst is op het vertrouwde adres, **restaurant L'Union aan de Markt te Roermond**. Meer over deze activiteit in de volgende nieuwsbrief.

Lezingen 15 oktober 2022

Noteert u ook alvast 15 oktober in uw agenda. Die zaterdag zullen onze voormalige bestuursleden Hein van der Bruggen en Lucien Custers een lezing geven. Hein promoveerde onlangs – nogmaals hartelijk gefeliciteerd! – op een historisch onderwerp: *Aspecten van Joods leven in Roermond en Midden-Limburg 1275-2018* (zie de vorige nieuwsbrief). Van de hand van Lucien verscheen in 2018 de biografie *Alleen in wervelende wereld. Het leven van Johan Andreas dèr Mouw [1863-1919]*.

Tentoonstelling *De vergeten Prinsessen van Thorn* in het Limburgs Museum

Momenteel bereiden we een bezoek aan de tentoonstelling *De vergeten Prinsessen van Thorn* in het Limburgs Museum voor. Hoe een en ander vorm krijgt, hangt af van de ontwikkelingen rond corona. Vermoedelijk wordt u nog vóór het verschijnen van de volgende *nieuwsbrief* door middel van een *Nieuwsbericht* nader geïnformeerd.

Derde Lou Spronck-lezing

Op 26 november heeft **Michiel de Vaan**, Universitair docent Historische Taalkunde aan de universiteiten van Basel en Genève, online de derde Lou Spronck-lezing gehouden, verzorgd door Faculty of Arts and Social Sciences (FASoS), Maastricht University. De titel van de voordracht luidde *De geboorte en de dood van het Maastrichts. Een historisch-taalkundige blik*. De lezing is terug te bekijken via de link

<https://mediasite.maastrichtuniversity.nl/Mediasite/Play/d8a20df040dd4cbebf844496c78db7811d>.

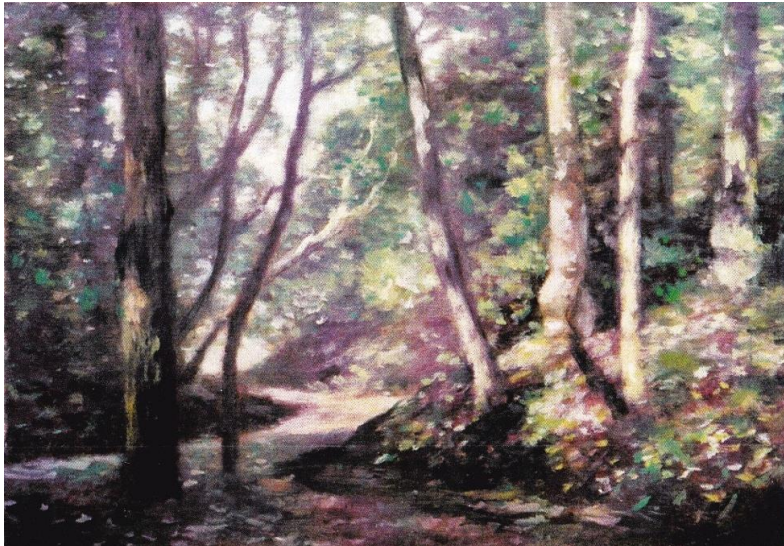
Hoe is 't met?

In de rubriek 'Hoe is 't met?' richten we de spot op een lid van de Zuidelijke Afdeling. Deze keer **Siem Bakker**.

Schrijvendervoort ...

Een vraag van de voorzitter die verdacht veel weg zou kunnen hebben van bezorgd vragen naar de gezondheidstoestand na afloop van een tramongeluk. Een situatie die door Rijk Mollevanger, mijn voorganger als eenmalige columnist, weliswaar hypothetisch is beschreven maar door tal van andere fatale eindes te vervangen is. Gelukkig kan ik de vraag van Peter Altena, ben je nog fit, met een volmondig ja beantwoorden. Mijn fiets heeft geen accu nodig, mijn medicijnkastje staat nog leeg, de tuin is klaar voor de winter, de Maas en ook de stuwwal komen bij het wandelen dagelijks in beeld.

Of ik nog gedichten schrijf, vraagt Peter. Vermoedelijk doelt hij op gedichten van Sijmen Niedorp in het verlengde van *Stilstaan bij Wijchen* en *Stilstaan bij Mook*. Echt drooggevallen is de ader zeker niet. Er hebben bijvoorbeeld een paar gedichten het Poëziepad in Plasmolen opgefleurd, zoals *Op de Stuwwal* in 2015, geïnspireerd door het bosgezicht van Peter Job.

Peter Job (1884-1957), 'Holleweg Plasmolen', olieverf.

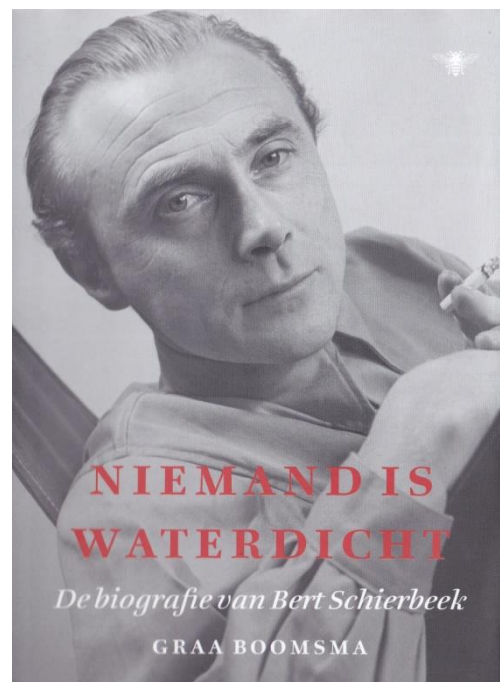
Op de stuwwal

Hier gekomen vanuit de uiterwaarden
laat ik mij dwalend en dromend
over gletsjers en grind
leiden door witgevekte berken
langs een slordig slingerend pad
naar een helder oord van licht
daar ergens in de verte hogerop.

Sijmen Niedorp

Een schot in de roos is zijn vraag of ik de recente biografie van Bert Schierbeek al heb gelezen. Een biografie die herinneringen losmaakt aan mijn eerste ervaringen als docent op het Instituut Nederlands in Nijmegen. In dienst getreden van de KU op 1 januari 1975, had ik voor het doctoraal werkcollege in het tweede semester 1974-1975 als onderwerp *Het oeuvre van Bert Schierbeek* aangekondigd op de valvae. Jan Stassen was mijn eerste en enige student die zich bij mij aanmeldde als 'afstudeerstudent', naast een vijftal met moderne letterkunde als bijrichting. De werkcolleges resulteerden in een intern verslagboek, *De zwerfkei van de menselijke stem*, én vervolgens in de scriptie van Jan Stassen over *Het boek Ik*.

Schierbeek was bij mij in beeld gekomen door mijn doctoraalscriptie van 1970 en daaruit voortvloeiende artikelen over het letterkundig maandblad *Het Woord*; net als Gerard Diels, Jan Elburg en Koos Schuur. In die tijd heb ik op Diels en Nico Verhoeven na de hele 'Woordgroep' geïnterviewd. Mooie jaren, heel wat heen en weer gereisd, ook nog toen ik het 'Woordboek' wilde illustreren. Ook dat laatste is geslaagd. De handelseditie zag er in 1987 namelijk heel anders uit dan de kale dissertatie. Met veel dank aan De Bezige Bij.

Na veertig jaar complementeren twee boeken elkaar.

Heel jammer dat Jan Stassen zo betrekkelijk jong nog in 2015 is overleden. In Nijmegen hebben we elkaar na zijn afstuderen ook wel thuis opgezocht. Na zijn vertrek naar Amsterdam heb ik hem weinig meer gesproken. In mijn exemplaar van zijn roman *Sluiter tijden* (1986), uitgegeven door De Bezige Bij, bedankt hij mij 'voor het richten van zijn eerste schreden naar dit boek'.

Om en om hebben we de hoofdstukken geschreven van *Bert Schierbeek en het onbegrensde* (1980). Ik schreef het begin over de autobiografische aspecten en zijn vroegste publicaties tot 1950. Jan begon met het hoofdstuk over *Het boek Ik*. Na een citaat van Schierbeek over begrenzen en ontgrenzen op p. 454 van *Niemand is waterdicht* (2021) las ik dan ook met een tevreden glimlach wat biograaf Graa Boomsma schrijft: 'De belangrijkste studie van Berts oeuvre heet niet toevallig *Bert Schierbeek en het onbegrensde*'.

Na mijn pensionering in 2005 kwamen er nog heel wat toegiften op het terrein van moderne letterkunde. Het *Kritisch Literatuur Lexicon* voegde bijdragen toe over Hans Redeker, Bert Schierbeek

en Jan Wolkers. In 2012 verscheen *Een halve eeuw vriendschap*, de briefwisseling tussen Jan Elburg en Koos Schuur. De literaire tijdschriften bleven in beeld met artikelen in *Boekenpost*: in maart-april 2016 'Literaire tijdschriften van 1885 tot 2015' en in maart-april 2017 'De lotgevallen van Podium (1944-1969)'.

Vanaf 2012 kwam nog een heel ander type tijdschrift op mijn weg: historische streekbladen, met titels als *Toendertoid*, *Zicht op Haringcarspel* en *De Overhaal*. Tijdschriften van West-Friese origine en alle de streek vertegenwoordigend waar mijn familie thuishoort: de polders Waarland en Heerhugowaard, gelegen tussen Alkmaar en Schagen.

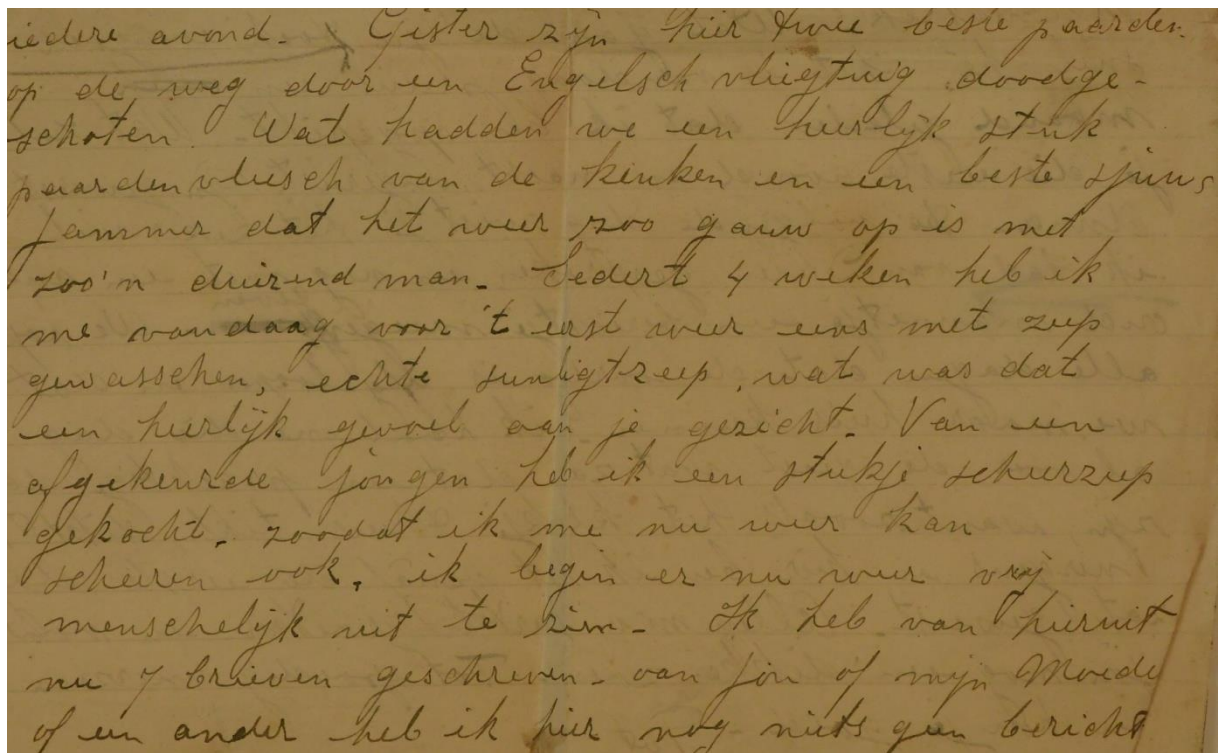
De Overhaal. Historisch magazine Heerhugowaard, opgericht op 22 augustus 2005. Aflevering november 2021.

Archieven bezoeken, orale geschiedenis schrijven, navraag doen naar particuliere albums en documenten, correspondenties opzetten. Het zijn vaardigheden die ook van pas kwamen bij literatuurgeschiedschrijving. De eerste twee artikelen betroffen de onderduik van mijn grootvader en, als gevolg daarvan, de gijzeling van mijn grootmoeder in Kamp Vught. In Amerika (Atlanta) bleek zich bij een achterrichtje de enige brief van haar te bevinden die uit het kamp bewaard is gebleven. In het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust en Genocidestudies vond ik haar kampkaart terug. Artikelen in streektijdschriften zijn sindsdien elk half jaar blijven verschijnen. Ze gaan zeker niet alleen over mijn familie. De bijdrage in *De Overhaal* van 2021 heeft 'Het derde eeuwfeest van de polder Heerhugowaard' (1929) als onderwerp. Ongelooflijk hoeveel plaatselijke medewerking ik heb gekregen. Van historische kringen en informanten ter plaatse maar ook landelijk van archivariissen van het bisdom Haarlem, het Kloostererfgoedcentrum in St. Agatha, het NIOD en regionale archieven in Alkmaar en Arnhem. Inmiddels vertrouwd terrein, waarop het jammer genoeg alweer bijna twee jaar lang door corona lastiger werken is.

12 november 2021, Mook. Foto: Agaath Kroon.

Een sprekend voorbeeld tot slot. Er werd mij een prentbriefkaart uit 1922 bezorgd uit het archief van de Stichting Waarland van Toen, met het verzoek of ik daar een kort commentaar bij wilde schrijven. De kaart was gestuurd door een moeder aan haar zoon, Piet Komen, toen leerling in de eerste klas van het Missiehuis in Cadier en Keer (Lb). Wel heel ver van huis! Het toeval wilde dat ik intussen kennis had gemaakt met leeftijdsgenoot Joep Nolet, zoon van de burgemeester in de gemeente Harenkarspel (NH). Joep had mij het oorlogsdagboek laten lezen van zijn moeder, die in 1944 tegelijk met mijn grootmoeder gegijzeld was geweest in Kamp Vught. Mevrouw Nolet schrijft daarin ook over mijn grootouders. Het was niet moeilijk om aan Joep, sedert lang inwoner van Cadier en Keer, te vragen of hij wat navraag wilde doen naar het voormalige seminarie in zijn woonplaats. Hij bezorgde mij alles wat erin het historische tijdschrift *Keerder Kroniek* te vinden was hierover. Dat waren onder meer herinneringen van oud-leerlingen uit dezelfde periode als die van Piet Komen. Het commentaar bij de prentbriefkaart groeide uit tot een levensschets van zeven bladzijden. Toen ik in 2018 in Warmenhuizen op bezoek was bij oomzegger Nico Komen voor familiefoto's ter illustratie bij de levensschets, vertelde hij me ook te beschikken over oorlogsbrieven van zijn oom Piet (1906-1970). Hij wilde ze desgevraagd graag voor me fotograferen. De brieven, compleet met de enveloppen, bleken afkomstig uit het NSDAP-strafkamp Mooi-Land in Heelsum (Gld). Piet was op 23 januari 1945 door de Duitsers opgepakt in Bergen (NH) toen hij in spertijd zelfgeeteelde tabak naar een zwager had willen brengen. Om het verhaal kort te houden, de zeven brieven en een briefkaart zijn getranscribeerd en vormden het tweede artikel over Piet Komen. Andere brieven die geschreven zijn vanuit het kamp, dat een half jaar heeft bestaan om duizenden schanswerkers in te zetten voor de versterking van de Duitse linies bij de Rijn, zijn noch bekend bij het NIOD in Amsterdam noch bij het Gelders Archief in Arnhem.

A photograph of a handwritten Dutch letter fragment on aged, yellowed paper. The handwriting is in a cursive script, typical of the mid-20th century. The text describes the writer's experiences in a camp, mentioning the loss of horses, the quality of food, and the writer's personal hygiene and communication with family. The fragment ends with a sentence about not having news from the writer's mother or others.

Fragment van een brief van Piet Komen vanuit Kamp Mooi-Land (Heelsum) aan zijn vrouw Anna, 23 februari 1945.

Gister zijn hier twee beste paarden op de weg door een Engelsch vliegtuig doodgeschoten. Wat hadden we een heerlijk stuk paardenvleesch van de keuken en een beste sjuus, jammer dat het weer zoo gauw op is met zoo'n duizend man. Sedert 4 weken heb ik me vandaag voor 't eerst weer eens met zeep gewasschen, echte sunligtzeep, wat was dat een heerlijk gevoel aan je gezicht. Van een afgekeurde jongen heb ik een stukje scheerzeep gekocht, zoodat ik me nu weer kan scheeren ook. Ik begin er nu weer vrij menschelijk uit te zien. Ik heb van hieruit nu 7 brieven geschreven. Van jou of mijn Moeder of een ander heb ik hier nog niets geen bericht.

Brieven en enveloppen zijn op 14 november 2019 door Nico Komen geschonken aan het NIOD. Nóg was de reis van de brieven niet af. Het lukte me de brieven opnieuw gepubliceerd te krijgen, in *Schoutambt en Heerlijkheid*, het tijdschrift van de Stichting Heemkunde Renkum (jrg. 35, nummer 3, oktober 2021), onder de titel 'Unieke brieven uit Kamp Mooi-land. Geschreven door Piet Komen in januari-februari 1945', met een andere inleiding en deels andere illustraties, aangepast aan de omgeving waarin ze zijn ontstaan.

De uitnodiging van de voorzitter is mij goed bevallen, ik hoop het voor de lezer ook. Het wordt tijd dat ik het weer eens wat hogerop ga zoeken, bijvoorbeeld door een bijeenkomst van de Afdeling Zuid te bezoeken zodra de coronacrisis is geweken.

Mook, 14 november 2021

Het Nederlands Steendrukmuseum te Valkenswaard, museum van ambacht en kunst

Nieuws van Zuid biedt de ruimte om aparte musea en bijzondere culturele activiteiten onder de aandacht te brengen. Deze keer het Nederlands Steendrukmuseum te Valkenswaard.

Het Nederlands Steendrukmuseum (NSM) toont de grote impact van steendruk of lithografie op onze beeldcultuur. Steendruk is een uitvinding van de graficus Alois Senefelder (Praag, 1771 - München, 1834). Rond 1800 wordt het dankzij deze vlakdruktechniek mogelijk om op grote schaal en tegen relatief lage kosten afbeeldingen te produceren. De steendruktechniek betekent een tweede revolutie in de grafische industrie, na de uitvinding van de boekdrukkunst rond 1455. Internationale kunstenaars omarmen de steendruktechniek en brengen haar tot bloei. Circa 1900 krijgt het straatbeeld van wereldsteden zoals Parijs, Londen, Wenen en ook Amsterdam extra kleur door talloze lithografische reclame-uitingen en politieke affiches.

Het museum herbergt een schat aan kunstlitho's. Tijdens wisselexposities worden ook werken uit collecties van derden getoond. Elk jaar zijn er twee wisseltentoonstellingen: één over een kunstenaar en één rond een thema. Een ander doel van het museum is het aanschouwelijk maken van de steendruktechniek. Drukdemonstraties en workshops houden het ambacht levend.

Het Nederlands Steendrukmuseum in het Carolusgebouw, Oranje Nassastraat 8c, Valkenswaard.

In 2019 was er een expositie over kunstenaar Leo Gestel, die vooral leerde tekenen bij zijn ooms van drukkerij Gestel in Eindhoven. De jonge Leo keek daar over de schouder van menige lithograaf mee. De volgende tentoonstelling ging over het vrouwenkiesrecht; in 2019 was het honderd jaar geleden dat vrouwen voor het eerst mochten stemmen. In 2020 waren uitzonderlijk sierlijke litho's te zien van Alphonse Mucha, de vader van de Franse art nouveau. Deze expositie werd ruw onderbroken door de coronapandemie, maar gelukkig bleek verlenging mogelijk.

Expositie litho's Alphonse Mucha (2020).

Momenteel loopt tot en met 19 december de tentoonstelling *Het beeld spreekt. Art nouveau in de Nederlandse affichekunst*. Deze expositie bestrijkt de jaren 1890-1915, een periode van economische voorspoed, toenemende mobiliteit en een groei in de aanschaf van luxegoederen. Het door steendruk vervaardigde affiche vormde destijds het hart van de visuele cultuur. Reclame werd hét middel om klanten tot aankopen te verleiden, maar het antwoord op de vraag hóe aansprekende reclame te maken was nog niet gevonden.

Ontwerpwedstrijden en internationale affichetentoonstellingen werden gehouden en er werden felle debatten gevoerd. Een ontwerpwedstrijd in 1890, georganiseerd door theehandelaar E. Brandsma, bleek in Nederland het startsein voor de ontwikkeling van artistieke affiches. Andere ondernemers volgden en organiseerden prijsvragen, met als resultaat spraakmakende litho's, die op de expositie te zien zijn. Het ontwerp voor Delftsche Slaolie van Jan Toorop, de beelddrager van de expositie, werd iconisch. Vanwege deze litho werd de 'nieuwe kunst' (art nouveau) ook al snel aangeduid met 'slaoliestijl'.

Behalve Toorop maakten onder anderen H.P. Berlage, R.N. Roland Holst, J. van Caspel, M. Bauer, F. Hart Nibbrig, W. Sluiter en J. Sluijters ontwerpen op het snijvlak van kunst en reclame. Daarbij traden zowel typisch Nederlandse elementen naar voren (bijvoorbeeld het boerenleven) als oosterse aspecten, voortvloeiend uit de fascinatie voor het Nabije en Verre Oosten. Grafisch ontwerper, lithograaf en tekenaar J.G. van Caspel werd uiteindelijk de pionier van de Nederlandse affichekunst. Zijn werk toont sierlijke stijkenmerken van de art nouveau, strakke vormen en bondige teksten.

Beelddrager van de huidige
expositie: Litho Delftsche Slaolie
(1894), Jan Toorop.

De expositie toont behalve affiches ook boekversieringen en gelegenheidsgrafiek. In de stijl van de nieuwe kunst bereikte dit soort werk een hoogtepunt tussen 1892 en 1903. De geëxposeerde voorbeelden completeren het beeld van de in Nederland opkomende nieuwe kunst, merendeels afkomstig van de lithopers.

Uiteindelijk streefden kunstenaars/ontwerpers naar 'een beeld dat spreekt', een harmonieuze symbiose van beeld en woord. Nieuwe Nederlandse kunst blonk uit door eenvoud; sierlijke en zwierige art nouveau bleek 'on-Hollandsch'.

Momenteel bereiden we een **volgende expositie** voor over schilder-decorateur Privat-Livemont, art nouveau meester van de Belgische affichekunst. Deze expositie loopt vanaf half februari tot ver in de zomer van 2022.

Bij alle exposities verschijnt een catalogus, worden lezingen gehouden en specifieke rondleidingen gegeven. Voor data zie: www.steendrukmuseum.nl

Lisette Almering-Strik MA, conservator/curator van het Nederlands Steendrukmuseum.

De geboorte van de generositeit uit de geest van de literatuur (Cyrille Offermans 75 jaar)

Het essayistisch oeuvre van Cyrille Offermans, langjarig medewerker van Vrij Nederlands Boekenbijlage en Republiek der Letteren, telt meer dan dertig boeken. Nu hij 75 jaar is geworden, was dat zondag 21 november aanleiding voor een klein symposium in het Bonnefantenmuseum in Maastricht. Daar hield **Carel Peeters** de onderstaande toespraak over het werk van Offermans.

Als er iemand reden heeft de jaren vijftig van de twintigste eeuw 'een heerlijke tijd' te noemen dan Cyrille Offermans. Door zijn twee boeken in de Privé Domein-reeks, *Een iets beschuttenere plek misschien* en *Midden in het onbewoonbare*, weten we hoe dat zit met die gelukkige tijd. Die heerlijke jaren vijftig worden zo genoemd wanneer Offermans herinneringen ophaalt aan zijn passie voor het voetballen, speciaal het voetballen van Fortuna '54. Dat was een club met een collectie vedetten zonder weerga, zoals Cor van der Hart, Bram Appel, Faas Wilkes, Jan Notermans en, niet te vergeten, doelman Frans de Munck, de Zwarte Panter, die voor 100.000 gulden bij FC Köln was weggekocht. Het zijn namen die ook mij niet onberoerd laten.

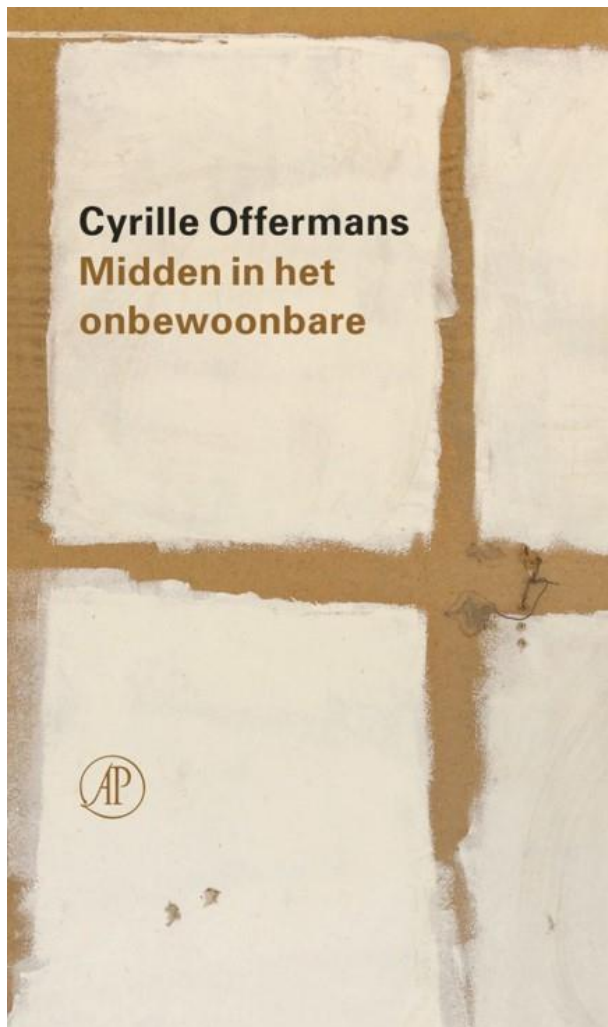
Bij een heerlijke jeugd hoort een dosis spontaan geluk. Dat nam in Cyrilles geval de gedaante aan van een dokter, dokter Van der Hoff, geneesheer-directeur van het ziekenhuis met de toepasselijke naam De Goddelijke Voorzienigheid. De dokter woonde in dezelfde straat, recht aan de overkant van de familie Offermans. Hij had geen kinderen, maar was wel een kindervriend en voetballiefhebber. Ook was hij in het bezit van een televisie. Wanneer het Nederlands elftal speelde speurde hij in zijn deuropening de straat af, op zoek naar buurjongens. Even later zat zijn televisiekamer vol met meelevende supporters.

Daar bleef het niet bij. De dokter was ook in het bezit van een ontzagwekkend grote Amerikaanse auto. Geen sportarts zijnde, niet gelieerd aan een club, maar toch had de dokter gratis toegang tot de wedstrijden van Fortuna '54. Daar liet hij anderen in delen, zoals Cyrille en zijn vrienden. Ik citeer: 'Met zijn vijven of zessen tegen elkaar aan gepropt op de achterbank, maar inwendig jubelend, zoefden we op die hoogtijdagen naar het Mauritsstadion, vijf kilometer verderop. Daar viel ons een koninklijke ontvangst ten deel. Bij de ingang werd de dokter – en werden wij, inmiddels gierend van de lach – door knipmessend en saluerend personeel begroet en naar een parkeerplaats binnen het stadion geloodst'.

Dit is natuurlijk allereerst een solide anekdote, maar hij is vooral interessant omdat de dokter sporen achtergelaten moet hebben bij de latere essayist Cyrille Offermans. Dokter Van der Hoff moet naar mijn idee flinke invloed hebben gehad op de manier waarop Offermans naar de wereld is gaan kijken. In Van der Hoff is hij een voorbeeld gaan zien van iemand die belangeloos vrijgevig en genereus kon zijn.

Toen Offermans later Nietzsche las, moet hij iets herkend hebben. In *Menselijk, al te menselijk* heeft Nietzsche het in paragraaf 49 over 'goedmoedigheid, vriendelijkheid en hoffelijkheid van hart'. Dat zijn uitvloeisels van wat hij de 'onegoïstische aandrift' in mensen noemt. Die goedmoedigheid en hoffelijkheid van hart hebben de cultuur volgens Nietzsche veel sterker gemaakt dan bekende christelijke aansporingen als 'medelijden, barmhartigheid en opoffering'. Deze paragraaf heeft indruk gemaakt op Offermans en richting gegeven aan zijn manier van denken. Nietzsches voorkeur had alles te maken met zijn afkeer van het christelijke medelijden. Dat was in de geschiedenis nooit helemaal onbaatzuchtig geweest, stond altijd op de bekeringsstand, en er konden aflaten en voorschotten op de hemel mee verdiend worden. In plaats van aan medelijden gaf Nietzsche de voorkeur aan mededogen en wat hij 'begaandheid' noemde. Offermans kon zich daar goed in vinden. Mededogen was minder opdringerig dan medelijden.

Iets doen uit genereuze, onegoïstische aandrift zoals dokter Van het Hoff, is bij Offermans niet alleen een kwestie van karakter en mentaliteit, maar speelt ook een rol in het grotere perspectief van de cultuur en samenleving. Wanneer hij het over generositeit heeft speelt zich op de achtergrond de grote wereld af, de wereld waarin, om het contrast maar even flink aan te scherpen, zo ongeveer álles door egoïstische belangen wordt geleid, gestuurd door concurrentie, gedreven door baatzucht. De wereld is niet onbaatzuchtig of genereus van zichzelf, de wereld is een en al behoefte en belang.

Het is een bijzondere ontwikkeling dat Offermans, die zich in de beginjaren van zijn schrijverschap onderdompelde in de geduchte filosofen en schrijvers van de neo-marxistische Frankfurter Schule, uit is gekomen bij een kunst- en literatuuropvatting waarin generositeit het cruciale begrip is. Generositeit staat recht tegenover het cynisme, de commercie, concurrentie en de baatzucht in de Westerse cultuur. In deze Hobbesiaanse wereld van 'de mens is de mens een wolf', staat Offermans voor de bescherming van de welwillende, genereuze krachten in de literatuur en de samenleving. In *Wat er op het spel staat* citeert hij de dichter Lucebert als een voorbeeld van een genereuze dichter: 'De creatieve mens' schrijft Lucebert, 'wil zich uiten, hij wil geven, uitdelen; hij wil zich met de wereld als een minnaar met zijn meisje verbinden'. 'Belangrijke literatuur', schrijft Offermans op zijn beurt onomwonden, 'is een uiting van generositeit', het komt uit een domein waarin nog een onbaatzuchtige mores geldt. De literatuur als vrijplaats.

Om er voor te zorgen dat die generositeit niet een onderdeel wordt van de wereld van belangen en concurrentie, is het nodig voeling te houden met een soort schone basis. Er moet contact gehouden

worden met wat Offermans met Nietzsche noemt 'de onlogische grondhouding tegenover alle dingen'. Dat is een houding waarin de dingen nog geen onderdeel zijn van het rationele, utilitaire denken, waarin men nog geen deel is van het praktische leven, dus nog zonder intentie of winzucht. 'De rationele mens', schrijft Offermans met Nietzsche, 'heeft van tijd tot tijd de natuur weer nodig', dat wil zeggen het 'onlogische, onberedeneerbare, het vreemde'.

Generositeit nestelt zich ook in de taal. Egoïstische aandriften uiten zich in bot, ondubbelzinnig taalgebruik. Zodra de taal 'instrumenteel' wordt aangewend, alleen als transporteur van boodschappen, doet de botheid zijn intrede, verdwijnen de nuances, de subtiliteiten, de details, de dubbele bodems, de modaliteiten. Aan nuances en modaliteiten heeft Offermans' stijl geen gebrek. Zijn soepele manier van schrijven voldoet in alle opzichten aan zijn eigen credo. 'Literatuur', schrijft hij, 'is het tegendeel van het stoere benoemen. Literatuur is het geduldig lospeuteren van etiketten om te zien wat daaronder (...) nog beweegt, spartelt en naar woorden zoekt'. Met zo'n credo is het begrijpelijk dat Offermans in Montaigne, Lichtenberg, Diderot en Enzensberger zijn essayistische verwanten vindt.

Iemand die zich zo bewust is van de wereld en de cultuurgeschiedenis als Cyrille Offermans wil een houding innemen ten opzichte van het tijdsgewricht, ten aanzien van de grote culturele en geestelijke verschuivingen. Zoals met wat men 'de onttovering van de wereld' is gaan noemen, en vooral met wat de consequenties zijn van de dood van God en de tanende invloed van het geloven.

Ook al gelooft Offermans nergens meer in, in het essay 'God is dood, onherroepelijk en niet te reanimeren' in de bundel *Schipbreuk*, zegt hij niet gauw geneigd te zijn zichzelf atheïst te noemen. Dat zou hem te ver gaan. Maar hij is wel zo genereus om te erkennen dat godsdiensten hun verdiensten hebben. Hij erkent dat het geleidelijk aan verdwijnen van de kerk als organisatie, niet betekent dat de gevoelens en de ideeën die in het geloven werden gekoesterd mee verdwijnen. Maar hoe worden die gecompenseerd in een geseclariseerde samenleving? Wat te doen met de hoop op een beter leven in het hiernamaals, met de moraal, de tien geboden, het mededogen met de medemens, de gemeenschappelijkheid die bij religie hoort?

Tot mijn verrassing gebruikt Offermans in dit verband het in onbruik geraakte begrip 'metafysica' voor alles wat met het vervangen van de religie te maken heeft. Metafysica is, in zijn eigen woorden, 'het geheel van verwachtingen en illusies dat de mensen de kracht gaf te leven en zich zelfs onmenselijke inspanningen te getroosten in het besef van hun individuele eindigheid en sterfelijkheid'. Metafysica heeft, zoals Offermans het gebruikt, niet meer speciaal iets met godsdienst te maken, maar gaat over het leven van de geest, van de verbeelding en verlangens in het algemeen. In die hoedanigheid is metafysica, net als belangrijke literatuur, een uiting van generositeit en bezit het 'een enorme cultuurscheppende kracht'. Sterker nog, zegt hij, 'zonder metafysica, in welke geseclariseerde vorm dan ook, is cultuur, alle cultuur, ondenkbaar'. Wat hij eigenlijk zegt: het leven van de geest, de cultuur en de kunst hebben zoveel potentie dat het wegvallen van de godsdienst er ruimschoots mee gecompenseerd kan worden. We zijn, zo lijkt het, rijp voor een paradigmawisseling in de richting van een puur op seculiere waarden gebaseerde samenleving, waarvan generositeit er zeker één zal zijn.

Voor het draaglijk maken van de secularisering en de onttovering suggereerde Nietzsche dat de kunst en filosofie de opdracht hebben ervoor te zorgen dat een 'Godscheppende kracht' behouden blijft. Offermans volgt hem daarin wanneer hij zegt dat het wat hem betreft in de kunst en de filosofie moet gaan om het realiseren van de 'hoogste intellectuele en creatieve vermogens', wat aardig in de buurt van 'Godscheppend' komt.

Er is één 'maar': Offermans conservatieve tegenpool George Steiner, naar wie hij goed pleegt te luisteren, gelooft niet in de Godscheppende kracht van de goddelozen. En dat zorgt voor een splitsing der geesten. In een lange voetnoot in *Ver van hier* gaat Offermans in discussie over het atheïsme dat volgens Steiner geen scheppende kracht zou bezitten. Er ontbreekt een transcendente

instantie aan die nodig is om de scheppingsdrang op te wekken. Iets moet aan de eeuwigheid appelleren volgens Steiner.

De creaties van grote kunstenaars die een goddelijke instantie achter zich hebben noemt George Steiner per definitie een uiting van 'onbeperkte generositeit' en als zodanig een 'manifest van liefde'. Steiner heeft het net als Cyrille Offermans over generositeit. Grote kunst is het gevolg van 'een genereuze dialoog' met eerdere kunstenaars, in de categorie Dante, Shakespeare en Proust. Dit soort kunstenaars hebben volgens Steiner 'voldoende levenskracht en onoplosbaarheid' in zich om de eeuwigheid aan te kunnen.

Maar bij Steiner betekent het wel dat hij bepaalde, niet zo genereuze schrijvers, buiten de categorie grote kunst houdt. Voor Steiner is het ondenkbaar dat duurzame kunst het product zou kunnen zijn van misantropie of haat. Satirici en misantropen als Juvenalis, Jonathan Swift en Thomas Bernhard vallen daarom voor Steiner af, dat zouden geen scheppers van duurzaamheid zijn. Dat zouden een soort dadaïsten zijn, eendagsvliegen.

Hier ontstaat een cruciaal verschil tussen Offermans en Steiner: hoe verhouden Offermans' ideeën over generositeit en belangrijke literatuur zich tot haatdragende, negativistische schrijvers? De generositeit van Juvenalis, Swift en Bernhard schrijft Offermans 'is ongetwijfeld ambivalenter, verscheurder, gedesillusioneerder dan die van Dante, maar daarom niet minder bevrijdend'. Offermans wil schrijvers met een pessimistisch wereldbeeld helemaal niet buitensluiten. Hij zegt het zelf niet met zoveel woorden, maar ik denk dat die schrijvers een dialektische rol voor hem spelen. Deze schrijvers zijn te vergelijken met de rol die Baudelaire in het midden van de negentiende eeuw speelde. Zijn bloemen van het Kwaad waren de 'antithese' van het Goede, ze lieten de andere kant van het Goede zien. Zo zijn voor Offermans Juvenalis, Swift en Bernhard briljante antitheses van de generositeit. Hun satirische of sarcastische visie op het bestaan is een dialektische verrijking voor zijn eigen positivistische instelling. Het lezen van die schrijvers zorgt voor een bevrijdende catharsis, zoals bij een tragedie.

Toch, als ik zie over welke Nederlandse schrijvers Offermans door de jaren heeft geschreven, dan zijn het doorgaans geen pessimistische auteurs, geen schrijvers met een zwart wereldbeeld, geen negativisten, maar schrijvers als Leo Pleyzier, Lucebert, Joke van Leeuwen, Tom Lanoye, Bernlef of J.F. Vogelaar en vele anderen. Maar over de Grote Drie: Hermans, Reve en Mulisch heeft hij niet of weinig geschreven. Hermans, Reve en Mulisch noemt hij dan ook 'achterdochtig, rancuneus en elitair'. Waarmee gezegd is dat zijn affiniteit met hen gering is. En wanneer Offermans zich afvraagt waar de 'gemaltraiteerde, uit zijn voegen barstende wereld', behoefte aan heeft, dan is het aan 'denkende schrijvers' die ons 'verhelderende beelden' bezorgen, 'vitale ervaringen', 'complexe samenhangen en stimulerende alternatieven' leveren, weg van de 'hoogmoed, misantropie en gekrenkte trots'. Offermans' hart ligt bij deze positivistische instelling.

Sprekend over die briljante misantroop, de Oostenrijker Thomas Bernhard, is de associatie met de filosoof en socioloog Theodor Adorno in het leven van de essayist Offermans niet ver weg. Als er iemand, naast Nietzsche, Offermans heeft uitgedaagd om zijn culturele geloofsbrieven steeds weer te formuleren en te herijken, dan Adorno. Adorno heeft altijd de negativiteit van kunst benadrukt, schrijft Offermans in *Macht als trauma* (1982). 'Zij was het medium bij uitstek om te laten zien hoe zinloos het leven is, hoe corrupt, wreed en agressief de mensen zijn, hoe machteloos ze zijn ten aanzien van de loop der geschiedenissen, hoe gedeformeerd en lusteloos ze door het leven strompelen'. Dat leidde bij Adorno tot een tweedeling in zijn appreciatie: wel Franz Kafka en Samuel Beckett accepteren, maar niet Stéphane Mallarmé en James Joyce, die hadden een veel te frivole verhouding tot de wereld. Volgens Adorno drukte de kunst het bewustzijn van lijden uit: geen lijden, geen kunst. Hij prefereerde schrijvers die de 'wreedheid, meedogenloosheid en geweld breed uitmeten'. De wereld was voor Adorno 'één gigantisch waansysteem'.

Dit was uiteindelijk niet bij wie Offermans zich helemaal thuisvoelde. Hij heeft een haat/liefde-verhouding met Adorno. *Dialektiek der Verlichting* (1946), het boek dat Adorno met Max Horkheimer

schreef, gaf zo'n 'zwaar vertekend', negatief beeld van de Verlichting dat Offermans in het jaar 2000 in *Het licht van de rede*, zijn bloemlezing uit teksten van de verlichte filosofen, pleitte voor een herwaardering van de Verlichting. Adorno werd daarmee op een afstand gezet.

Cyrille Offermans (l) en Carel Peeters tijdens de borrel na afloop van het symposium.

Om tegenwicht te bieden aan het intimiderende van Adorno en om aan zijn behoefte aan generositeit in de literatuur, de filosofie en de kunst te voldoen, had Offermans iemand nodig die daar voor in kon staan: dat was Ernst Bloch, de schrijver van het monumentale *Das Prinzip Hoffnung*. Voor Bloch was de wereld, anders dan voor Adorno, helemaal geen 'gigantisch waansysteem', maar juist een wereld vol mogelijkheden en hoop. En hoop uitdrukkelijk niet in sentimentele zin, maar als braakliggend terrein dat ontgonnen moest worden. Bloch wilde de generositeit als levenslust terug. 'Zijn oeuvre', schrijft Offermans, 'is een enorme encyclopedie van dromen van een beter leven'. Bloch breekt de geschiedenis open door overal uitingen van levensdrift aan te treffen en zo het ware gezicht van de geschiedenis te tonen: als 'een veld van mogelijkheden'.

De negativist en pessimist Theodor Adorno en de utopist en optimist Ernst Bloch moeten volgens Offermans bij elkaar, in combinatie gelezen worden, als de twee kanten van een en dezelfde geschiedenis. Het negativisme van Adorno heeft een even kritische functie als Blochs positieve instelling. Adorno behoedt voor een al te enthousiaste voortvarendheid, Bloch voor een verstarrende scepsis. Maar het is Bloch die het dichtste bij Offermans staat.

Is het verwonderlijk, na deze schets van Offermans' brein, dat hij letterlijk en figuurlijk een zondagskind is? Zijn soepele en genereuze geest worstelde in meer dan dertig boeken om op goede gronden van de wereld te houden, om het ondoorgroendelijke van het leed ervan te erkennen, én het goed recht om een plaats op te eisen voor geluk. Op het hoogste essayistische niveau combineert Offermans ernst en spel, wordt het negativisme van Adorno gecombineerd met de rusteloze drang voorwaarts van Bloch. Cyrille Offermans' essayistische oeuvre staat voor een nieuw, ander vitalisme, niet dat van het heroïsche realisme, maar dat van 'de ontembare en weerbarstige levenswil, dwars tegen de verdrukking in', zoals Nietzsche zei. 'De ware denker', zei diezelfde filosoof, 'is altijd opmonterend en verkwikkend'. Zoals Cyrille Offermans.

IN DE KIJKER

De rubriek **'Website in de kijker'** biedt u als lid de gelegenheid om uw persoonlijke of professionele letterkundige website onder de aandacht te brengen van de medeleden.

Deze keer informatie over (de website van) Kila van der Starre (<http://kilavanderstarre.com>). Van haar ontvingen we de volgende informatie.

Ik ben literatuurwetenschapper en neerlandicus in dienst van de Universiteit Utrecht en werkzaam als freelance academicus en poëziecriticus. Begin 2021 promoveerde ik op het proefschrift *Poëzie buiten het boek. De circulatie en het gebruik van poëzie*, dat beschikbaar is als gratis e-boek. In mijn onderzoek richt ik me op het gebruik en de betekenis van poëzie in het alledaagse leven. Ik ben geïnteresseerd in de manieren waarop mensen poëzie gebruiken en laten circuleren buiten het boek. De zes casussen in mijn proefschrift zijn poëzie in de openbare ruimte (straatpoëzie), op social media (Instagrampoëzie), op lichamen (poëzietatoeages), in kranten (poëzie in rouwadvertenties), op gebruiksvoorwerpen (poëzieproducten van Plint) en op de radio (Candlelightpoëzie).

Foto: Eva Bours.

Op mijn website zijn vele opnames van mijn lezingen en workshops te vinden, plus een overzicht van aankomende lezingen. Zo vind je er de video van mijn Brainwash Talk over poëzie die in juli 2021 werd uitgezonden op NPO2 (Human). Ook de opname van mijn verdediging staat op de site. Op mijn website is bovendien van alles te vinden over de publicaties waar ik aan meewerkte, zoals *Dichters van het nieuwe millennium* (2016), dat ik met Jeroen Dera en Sarah Posman samenstelde, het onderzoeksrapport *Poëzie in Nederland* (2017), dat ik in samenwerking met Stichting Lezen en het Nederlands Letterenfonds publiceerde, de website www.straatpoëzie.nl, die ik begin 2017 lanceerde, het poëzie-doe-boek *24 uur in het licht van Kila&Babsie* (2018) in de reeks *woorden temmen*, dat ik samen met Babette Zijlstra maakte, en het themanummer van *Spiegel der Letteren* over 'buiten het boek' (nummer 59.2/3, verschenen in 2018) dat ik met Samuel Mareel samenstelde en inleidde.

De keuze van de dichter

Voor de rubriek 'De keuze van de dichter' vragen we een dichter om een keuze te maken uit eigen werk én om een collega voor te dragen voor de volgende nieuwsbrief. In de komende nieuwsbrief de keuze van de vorige 'keuzedichter', Puck Füsers. In deze Nieuwsbrief maken we ruimte voor Wiel Kusters. Hij koos voor het nog ongepubliceerde gedicht *Naar Isphahaan*.

NAAR ISPAHAAN

'Heer, Heer, één ogenblik!'

P.N. van Eyck

Je bent in veiligheid noch in gevaar
zolang je blijft waar je vandaag niet bent,
meteen terugkeert van ik weet niet waar
je ongeboren voor je leven rent.

Stel je maar voor: je hebt ooit A gezegd,
maar in de verte vrees je al de Z.
De weg die je dan al hebt afgelegd
is stukken langer dan je had gewed, tot

(hier volgt de wending die het lot vereist)
plots duidelijk wordt dat je in B tot Y
verblijft, verstijfd, en dat dit dus bewijst
wat niemand eerder later tot je zei:
dat jij de avond voor de dag niet prijst.
De dood is je verstand, kan daar niet bij.

Wiel Kusters

NB Voor bibliografische informatie over recente poëziepublicaties zie wielkusters.blogspot.com. ('brieven uit Mosanje').

WE WENSEN U MOOIE FEESTDAGEN EN HOPEN U IN HET VOLGEND JAAR TE MOGEN BEGROETEN